

Kees Both

NATUUR VOOR DE ALLERJONGSTEN

Mogelijkheden voor contact tussen kinderen en natuur verminderen sterk, wat ten koste gaat van het welzijn van kinderen en hun betrokkenheid bij natuur. Alle mogelijkheden om dat contact te herstellen moeten benut worden. De kinderopvang biedt daarvoor goede mogelijkheden, ook voor de allerjongsten. Het "Pedagogisch Kader Kindercentra 0 - 4 jaar", biedt hier aanknopingspunten.

Groen in de kinderopvang

De laatste jaren is er sprake van een groeiende aandacht voor de betekenis en de praktische mogelijkheden van natuur binnen de kinderopvang. Er zijn wat dat betreft verschillende typen initiatieven (Langers, e.a. 2008). Allereerst het kinderdagverblijf, beter gezegd het 'kindercentrum', waar kinderen van 0 – 4 jaar worden opgevangen en waar soms ook buitenschoolse opvang van oudere kinderen plaatsvindt. Steeds meer van deze centra beschikken over een natuurrijke buitenruimte. Een aantal van deze centra zijn verbonden met een landbouwbedrijf: de agrarische kinderopvang. Daarbij spelen als regel ook kleine en grotere dieren een rol. Er zijn ook andere vormen van BSO met een natuurrijke buitenruimte, zoals de BSO in het clubhuis van een scoutinggroep in het bos en de BSO met een aangelegde natuurspeelplaats. Vergaand en nog zeldzaam, vergeleken met andere typen initiatieven, is de BSO die zich helemaal richt op natuurervaring en het zoveel mogelijk buiten zijn, onder het motto 'slecht weer bestaat niet, alleen slechte kleding' (zie www.struin.nl). Deze initiatieven zijn geïnspireerd door voorbeelden in Scandinavië en elders, onder andere de 'Waldkindergärten' in Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland en de 'Forest Schools' in Engeland.

Ook de Brede School heeft hier potenties, als er een natuurrijke buitenruimte is voor gebruik binnen schooltijd en in de BSO (Raad voor het Landelijk Gebied, 2008), maar van die potentie is nog zelden iets zichtbaar.

In het bijzonder kindercentra bieden goede mogelijkheden om kinderen te laten opgroeien in een 'preventieve omgeving'. Een dergelijke omgeving is ontworpen voor het ontwikkelen van een actieve leefstijl, met veel lichaamsbeweging en een gezonde voeding. Door het ontwerp komen kinderen al vanaf het eerste levensjaar in contact met de natuur. Dit draagt bij aan 'de zintuiglijke integratie met de wereld, die voor de rest van hun leven hun tehuis zal zijn'. Een soort 'welkom op planeet aarde'. (Moore & Cooper Marcus, 2008, p. 162).

De groene opvang van kinderen van 0 – 4 jaar krijgt flink steun doordat in het Pedagogisch Kader Kindercentra 0 – 4 jaar (eerder 'Ned. Curriculum Kindercentra 0- 4 jaar' genoemd; verder kortweg 'Ped. Kader' genoemd) het facet 'natuur' verankerd is. Als vervolg op de beschrijving van het in De Wereld van het Jonge Kind (Kleerekoper, 2008) wordt nu het facet 'natuur' binnen het Ped. Kader' belicht.

Opbouw curriculum

De praktijkhoofdstukken van het Ped. Kader hebben alle dezelfde opbouw. Na een kernachtige uitspraak over waar het in het betreffende hoofdstuk om gaat wordt achtereenvolgens aandacht gegeven aan: de ontwikkeling van baby tot kleuter, veiligheid en welbevinden, leren en ontwikkeling en hoe je dat kunt ondersteunen en stimuleren, het omgaan met verschillen tussen kinderen – ouders – pedagogische medewerkers, samenwerking met ouders en tenslotte observeren en plannen.

Uit deze rubrieken worden nu enkele voorbeelden gegeven, die zicht geven op wat groene kinderopvang van zeer jonge kinderen kan zijn.

Baby's en peuters

Baby's hebben al plezier in zintuiglijke ervaringen. Allereerst het voelen: van de wind langs hun gezicht, van het lekkere zachte gras waar ze doorheen kruipen, van stenen, stukjes schors en het kriebelen van een lieveheersbeestje, de warmte van de zon op hun huid en de koelte van de schaduw en van water. Hun aandacht wordt getrokken door het bewegen van boomtakken boven hun hoofd en van vogels, door de kleuren van bloemen en door kleine beestjes. Ze ruiken lavendel en andere kruiden die speciaal daarvoor aangeplant zijn, horen het ruisen van de wind en de zang van vogels. Ze merken al heel vroeg het verschil op tussen binnen en buiten zijn. Baby's zijn ook al nieuwsgierig naar het effect van hun handelen: ze slaan bijvoorbeeld tegen iets aan en ontdekken het geluid dat daardoor ontstaat en gaan voorts deze handeling gericht herhalen. Ze voelen het hoogteverschil als zij tegen een heuveltje opkruipen. Ze hebben plezier als de pedagogisch medewerker achter de beplanting verdwijnt en kiekeboe met hen speelt.

Het is belangrijk dat de buitenruimte voor baby's duidelijk afgegrensd is, veilig tegen oudere kinderen die al lopen. Er zijn kindercentra waar baby's ook buiten slapen, in speciale slaapcabines ('lutjepotje') en hangmatjes.

Peuters zijn ook nog zeer zintuiglijk ingesteld. Vanaf dat zij kunnen lopen worden hun wereld en handelingsmogelijkheden veel groter. Zij kunnen gemakkelijk en gericht ergens op af gaan, als iets hun belangstelling trekt. In toenemende mate zijn zij geïnteresseerd in hoe dingen werken. Je kunt dingen laten bewegen, in de grond graven, een steen in water gooien, je eigen schaduw laten bewegen. Zij willen weten wat de dingen doen en wat je met de dingen kunt doen en ontdekken zo het verband tussen oorzaak en gevolg. Ze kunnen nu ook gericht dingen maken, bijvoorbeeld een stevige brug, waarbij verschillende mogelijkheden uitgeprobeerd worden. Of een hut maken met losse takken en iets moois van gevonden dingen.

Betrokkenheid en veiligheid

'Jonge kinderen zijn van nature betrokken bij hun omgeving. Ze stappen onbekommerd op dingen af en kunnen zich verliezen in het kijken naar een beestje. Pedagogische medewerkers koesteren deze open houding van kinderen. Ze beschermen de kinderen tegen ongelukken en leren hen de gevaren kennen. Ze zorgen er echter ook voor dat de onbekommerde relatie met de natuur niet te zeer wordt aangetast door bewustzijn van gevaren. Kinderen moeten niet angstig of geremd worden. Dit stelt eisen aan de inrichting van de ruimte, vooral de buitenruimte, en aan de manier waarop pedagogisch medewerkers de kinderen begeleiden.'

Omgeving inrichten

Een slim gebruik van de buitenruimte en het creatief vormgeven daarvan vanuit het perspectief van de jongste kinderen is het werk van de ontwerper (Cosco, 2005). In het curriculum wordt een lijstje geboden van nuttige elementen.

[kader]

Nuttige elementen bij de inrichting van de buitenruimte

- besdragende struiken die vogels aantrekken;
- zand en water speelplaats;

- een moestuintje;
- planten die vlinders en andere insecten aantrekken en een beroep doen op verschillende zintuigen, die 'iets doen' en waarmee je iets kunt doen
- een grote boom, die vruchten geeft: kastanjes, eikels, appels, de gevleugelde vruchten van de linde of de 'helikoptertjes' of 'neusjes' van esdoorns;
- losse takken om mee te bouwen;
- hutjes van uitgelopen wilgentakken;
- stukken boomstam waar de kinderen op kunnen klimmen en waar dieren onder schuilen;
- nestkastjes en voor in de winter een voedertafel voor de vogels;
- een ingegraven staketsel om een hut te maken met takken, een doek, etc.;
- materiaal waar de wind mee kan spelen – windorgel, molentjes, gekleurde lichte dunne slierten;
- een afdak om te schuilen tegen regen en felle zon.

Wat je ervan kunt leren

Er worden belangrijke doelen en competentiegebieden geformuleerd die een rol spelen bij het omgaan met natuur en fysieke omgeving. Daarbij gaat het om cognitieve, sociale, morele en beeldende competenties.

Voorbeelden van de cognitieve competenties ('*Kijk ik voel, denk en ontdek*') zijn:

-*Zintuiglijke competenties*, die samenhangen met ervaren en ontdekken. Bijvoorbeeld dat het vachtje van een hond lekker zacht voelt en dat een herfstig blaadje een speciale geur heeft. Er zijn hier dwarsverbanden met de hoofdstukken over 'bewegen en zintuigelijk waarnemen' en 'geluid, muziek, dans en beweging'.

-*Aandacht voor veranderingsprocessen*. 'Jonge kinderen zijn zeer geboeid door alles wat verandert. Eerst is iets er, en dan verdwijnt het. Jonge kinderen leren dat je iets kunt verstoppen; dat je een voorwerp dan niet meer ziet, maar dat het er nog wel is. Dat de zon achter wolken kan verdwijnen en weer terug komt. Dat hun voetje in een sok kan verdwijnen en weer terug komen. Dat stenen kopjes kapot vallen op de grond en plastic kopjes niet. Dat eten verandert in de oven of op het vuur.'

- *Aandacht voor verschillen en overeenkomsten*. Al heel jong leren baby's het verschil tussen de vertrouwde stem van hun ouders en de stem van een vreemde. Kinderen leren dat iets hetzelfde kan zijn, maar ook verschillend. Bijvoorbeeld twee bladeren van dezelfde boom, waarvan de een groot is en de ander klein; of waarvan de een al geel gekleurd is en de ander nog groen.

Steunen en stimuleren van leren: natuur als materiaal

De natuur biedt een vrijwel oneindige hoeveelheid materiaal en indrukken aan kinderen om te leren en om zich te ontwikkelen. Wat je kunt doen met speelgoed en speeltoestellen ligt veelal meer vast dan wat je kunt doen met de natuur. De natuur biedt allerlei onverwachte en niet bedachte variaties. Jonge kinderen zien kansen om iets spannends te beleven, waar volwassenen die niet meer zien.

Het spontane leren van kinderen door ontmoeting en ervaring van de natuur wordt door de pedagogische medewerkers ondersteund door het scheppen van voorwaarden in de inrichting van de ruimte binnen en buiten, door goed te observeren en aan te sluiten bij wat kinderen doen en ontdekken. 'Wandelen met een jong kind is een paar stappen lopen, kijken, kijken, een stap lopen, weer naar iets anders kijken' Zo kunnen kansen gezien en benut worden, kan bijvoorbeeld herkend worden wanneer kinderen ontdekkingen willen delen en wanneer zij als pedagogisch medewerker kunnen bijdragen aan verdieping en plezier in het spel. Maar ook kunnen kansen gecreëerd worden, door activiteiten aan te bieden, als verrijking en verbreding

van de spontane ervaringen van kinderen. En heel belangrijk is stimulerende communicatie: het stellen van activerende vragen, het verwoorden van ervaringen en ontdekkingen van de kinderen en het uitnodigen van de kinderen om hun ervaringen weer te geven in een tekening of expositie.

Onderwerpen voor spontane en geplande activiteiten

Het gebied 'natuur en fysieke omgeving' is groot en veel pedagogische medewerkers voelen zich minder thuis op dit terrein. Ter inspiratie is een lijst van themagebieden gemaakt. Deze lijst dient ook om een houvast te geven voor het herkennen van de potentie van spontane activiteiten van kinderen en voor het verbreden en verdiepen van deze activiteiten. Maar het kan ook dienen het openen van nieuwe terreinen voor de kinderen.

[kader]

Themagebieden

[natuur en techniek]

Het weer en de seizoenen

Water – zand – grond

Licht en kleur

Je lijf en je zintuigen

Kleding en schoeisel

Voeding.

Bomen, planten en dieren

Stoffen, hun eigenschappen en veranderingen

Glijden, rollen, stuiten en draaien.

Bouwen en construeren

Gereedschappen en werktuigen

Mooie dingen maken

Maken van tentoonstellingen

Twee van deze gebieden worden hier uitvoeriger beschreven.

Het weer en de seizoenen. Zon, wolken, regen, hagel, sneeuw, mist, ijs en rijp. Wind: richting (wolken en windvaan) en sterkte. Wat doet het weer met planten, dieren, dingen, mensen (reactie)? Dag en nacht (sterren, maan), daglengte en de seizoenen. Herfst, winter, lente en zomer beleefd aan planten (boom!) en dieren, kleding, buiten zijn. Jaarkalender (heb je.... gezien?) voor waarnemingen aan dieren en planten. Seizoensfeesten.

Voorbeelden van activiteiten: Activiteiten in de regen, zoals in de plassen stampen, liedjes over de regen; onder moeders paraplu, het regent het zegent. Samen naar buiten onder een grote paraplu, luisteren naar de regen onder een afdak, water opvangen in een bakje of de regenton

Kleding en schoeisel. Bescherming tegen kou, warmte, regen, wondjes. Op blote voeten buiten. Kleren van omgeslagen doeken, genaaide en gebreide kleren. Kleren voor 'mooi' (feest) en voor buitenspelen. Sluitingen van kleding en schoeisel. Groeien en het te klein worden van kleding en schoeisel.

Voorbeeld activiteit: We trekken onze voeten om en kijken bij welke schoenen ze passen.

Samenwerking

Een goede communicatie met ouders is belangrijk, in het bijzonder over het waarom en hoe van het buitenspel. Twijfelende ouders worden het best overtuigd als ze hun kind bezig zien, rechtstreeks en via verhalen en beelden. Pedagogisch medewerkers tonen respect voor culturele verschillen in omgang met de natuur. Ze zoeken zoveel mogelijk naar wederzijds begrip bij verschil in opvatting over vies, eng, niet netjes of gevaarlijk.

‘Natuurbeleving en ontdekken van de fysieke omgeving lenen zich bij uitstek voor een levendige communicatie en samenwerking met ouders, omdat het zo concreet en materieel is. Kinderen nemen ouders die hen komen halen vaak mee naar hun favoriete ding, dier of plek om te laten zien wat ze beleefd hebben. Als kinderen enthousiast zijn kunnen ouders ook aangestoken worden, bijvoorbeeld om thuis ook soortgelijke dingen met hen te doen. Door kleine tentoonstellingen met bijvoorbeeld digitale foto’s van activiteiten en producten, kunnen ouders zien wat de kinderen gedaan en geleerd hebben.

Ouders kunnen verder:

- Hand en spandiensten verlenen, bijvoorbeeld bij vervoer voor excursies, het maken van ontdekmateriaal, de aanleg van de tuin.
- Op de groep komen om de kinderen iets te leren en te vertellen, bijvoorbeeld hoe je een band plakt; over hun hobby of beroep.’

Perspectief

Het Curriculum heeft in korte tijd gezag verworven en gaat een belangrijke rol spelen bij de kwaliteitszorg en in de opleidingen van de pedagogische medewerkers. Nu al klinkt de vraag naar het maken van een soortgelijk open raamwerk voor de BSO. De groene kinderopvang kan erdoor gestimuleerd en verbeterd worden.

Genoemde bronnen

-Kleerekoper, L. (2008), Curriculum voor de allerjongsten. *De Wereld van het Jonge Kind*, 36 (2): 8-11

-Langers, F.A., e.a.(2008), *Groene kinderopvang; Praktijkgeoriënteerd onderzoek naar de mogelijkheden van uitdagende speelnatuur binnen de buitenschoolse kinderopvang*.

Wageningen, Alterra onderzoeksrapport 1713. Te downloaden van www.alterra-wur.nl

-Moore, R./ C. Cooper Marcus (2008), Healthy planet, healthy children: Designing nature into the daily spaces of childhood. In: S.R. Kellert, a.o., *Biophilic design: The theory, science and practice of bringing buildings to life*. London: Wiley

Te downloaden van www.naturallearning.org/docs

-Singer, E./ L. Kleerekoper (2009), *Pedagogisch Kader Kindercentra 0 – 4 jaar*. Maarsen: Elsevier -Reed